

Bijlage VWO
2016

tijdvak 1

Nederlands

Tekstboekje

De prijs van werk

(1) Er is iets goed fout met de Nederlandse arbeidsmarkt. Inmiddels heeft een op de acht werknemers een burn-out. De helft van alle Nederlanders zegt het te druk te hebben. Het meeste ziekteverzuim is een gevolg van stress, depressie of overspannenheid. Meer dan de helft van alle depressieve werknemers noemt zijn werk als belangrijkste oorzaak voor de depressie.

(2) Daar wordt van alles aan gedaan. Nergens in Europa zijn immers meer psychologen per hoofd van de bevolking. Nergens gaan zo veel mensen naar de psycholoog of psychiater, zónder dat een psychische stoornis is vastgesteld. Tussen 1996 en 2011 steeg het gebruik van antidepressiva met maar liefst 230 procent.

Depressies komen steeds minder vaak voort uit jeugd- of relatieproblemen en steeds vaker uit problemen op het werk of ontslag. De arbeidsmarkt levert steeds meer zieke mensen af.

(3) We hebben het drukker dan ooit want we moeten steeds flexibeler zijn, thuis en op het werk. Op papier heeft de Nederlander misschien een korte werkweek, maar sinds de jaren tachtig zijn we alleen maar drukker geworden met werk, overwerk, zorg en opleiding. Waren we hier in 1985 nog 43,6 uur per week aan kwijt, in 2005 was dat al 48,6 uur. De stijging zat voor het grootste deel in de categorie 'werk'. Sinds in 2008 de crisis uitbrak, zegt ruim de helft van de werknemers nog meer stress te ervaren. De manier waarop we onze uren maken, is namelijk veranderd.

De arbeidsmarkt wordt steeds flexibeler. Flexibilisering maakt dat werknemers steeds meer met elkaar moeten concurreren, of ze nu een vaste of tijdelijke baan hebben. Flexibel zijn betekent: voortdurend aan 'je eigen merk' schaven en maximaal wendbaar zijn. Volgens arbeidspsychologen worden overspannenheid en depressiviteit vooral veroorzaakt door de daaruit voortvloeiende baanonzekerheid, werkdruk, informatie-*overload* en onbalans tussen werk en privé.

(4) De explosie van stress en depressie is indirect een gevolg van de manier waarop we onze samenleving en arbeidsmarkt hebben ingericht. Het is het resultaat van beleidskeuzes die op dit moment verder worden doorgezet. De verkiezingscampagne in 2012 ging over Europa, de zorg en de crisis. De arbeidsmarkt werd weinig genoemd. In de formatie is men akkoord gegaan met de aantasting van het ontslagrecht en bekorting van de werkloosheidsuitkering, schijnbaar niet met al te grote moeite.

(5) Eigenlijk is dat vreemd. Sinds de crisis wordt er gepleit voor méér regelgeving: voor banken, zorginstellingen, verzekeraars, woningbouwcorporaties en andere instellingen. Maar als het over de arbeidsmarkt gaat, dan lijkt iedere regel er juist een te veel geworden. 'Baanzekerheid' en 'arbeidstijdverkortung' komen nauwelijks meer voor in het Haagse woordenboek. Het ontslagrecht wordt stap voor stap aangepast. Er gaan

zelfs stemmen op om de werkweek te
85 verlengen.

(6) Natuurlijk, er is wel verzet. De
gedecimeerde vakbeweging roept
eens wat. En onlangs stuurden
zestien hoogleraren in de rechten
90 een brandbrief naar Den Haag. De
Nederlandse arbeidsmarkt is al zeer
flexibel, schreven ze. En dat de ver-
soepeling van het ontslagrecht tot
meer werkgelegenheid zou leiden, is
95 nooit bewezen. Ook de concurrentie-
positie wordt er niet mee bevorderd.
De arbeidsproductiviteit gaat immers
omlaag doordat werknemers zichzelf
meer moeten profileren, waardoor zij
100 minder op het belang van het bedrijf
zijn gericht. Bezwaren als deze zijn
aan dovemansoren gericht. Alternat-
ieven – loonmatiging, minder con-
sumptie en meer vrije tijd – worden
105 nauwelijks overwogen.

(7) De argumenten van de voorstan-
ders zijn steevast economisch. De
Nederlandse markt is in vergelijking
met buitenlandse markten al veel
110 flexibeler. Flexibilisering zou de
arbeidsmarkt 'beter laten functione-
ren' en voor 'meer dynamiek' zorgen.
Langer werken zou bovendien de
'houdbaarheid van de verzorgings-
staat' garanderen.
115

(8) De belangrijkste vraag wordt
ondertussen nauwelijks gesteld. Die
gaat niet over de economische, maar
over de maatschappelijke – zeg
120 gerust geestelijke – gevolgen van
deze politieke keuzes. De tijd voor
hobby's, muziek, vrienden, familie,
kunst, cultuur en sport slinkt in rap
tempo. Nederlanders besteden
125 steeds minder tijd aan huisgenoten,
vrienden en familie. Niet alleen heb-
ben we het drukker, het onderscheid
tussen werk en vrije tijd vervaagt. Als
'manager van je eigen leven' ben je
130 in principe altijd aan het werk, daar-

mee geholpen door je *smartphone*.
En alsof dat nog niet genoeg is, heeft
de flexibele mens – of deze nu in
tijdelijke of vaste dienst is – minder
135 het gevoel een zinvol onderdeel van
een gemeenschap te zijn. Kerk,
vereniging, partij en vakbond zijn al
langer op hun retour. Nu brokkelt ook
de laatste zuil van zekerheid, ons
140 werk, in rap tempo af. Het gaat –
kortom – slecht met het 'ons' in
Nederland.

(9) Aan deze maatschappelijke
teloorgang ligt een hardnekkig mens-
145 beeld ten grondslag. In dit mens-
beeld worden zowel studenten als
werknemers, flex én vast, tot 'mense-
lijke grondstof' gereduceerd: econo-
mische eenheden die zo efficiënt
150 mogelijk moeten worden ingezet. De
woordkeuze van politici, economen
en human-resourcesmanagers is
veelzeggend. Werknemers zouden
'concurrerende' wezens zijn. Om
155 zichzelf als 'menselijk kapitaal' te
kunnen verkopen op de 'arbeids-
markt' moeten ze in zichzelf 'investe-
ren'. In de 'kenniseconomie' zorgt
'een leven lang leren' ervoor dat zij
160 hun 'concurrentiekracht' behouden.
De immer concurrerende werknemer
moet daar wel zijn best voor doen.
'Wie dat niet doet, moet op de blaren
zitten'. Mislukken is een kwestie van
165 'eigen verantwoordelijkheid' gewor-
den.

(10) Voorlopig zal de trend van har-
der, flexibeler en prestatiegerichter
werken dan ook niet worden gekeerd.
170 Rechts wil het, links slikt het. Zelfs de
belangrijkste graadmeter van de toe-
komst, het onderwijs, wordt verder
ten dienste gesteld van de arbeids-
markt. 'Nutteloze' vakken als ge-
schiedenis, kunst, aardrijkskunde en
175 literatuur zullen nog meer op de
achtergrond geraken. CKV (culturele

en kunstzinnige vorming) moet nu al
wijken voor de 'kernvakken'. Aan de
180 universiteit krijgen alleen de top-
sectoren die geld opleveren extra
subsidie. Het sleutelwoord is
innovatie – een eufemisme voor
wetenschap die geld oplevert.
185 **(11)** Studenten gaan meer lenen met
het argument dat studeren een
'investering in jezelf' is. De onder-
liggende boodschap luidt: doe geen
pretstudie maar een 'nuttige' oplei-
190 ding waarvan de investering ren-
deert. Studeren moet bovendien
steeds sneller, waardoor een record-
aantal overspannen studenten bij de
psycholoog loopt.
195 **(12)** Het onderricht van de werkne-
mer richt zich nu ook op de persoon
zelf, op zijn assertiviteit, de mate
waarin hij een 'teamspeler' is en
bovenal zijn flexibiliteit. Werknemers
200 worden niet alleen in hun functie
beoordeeld, hun hele persoonlijkheid
moet de toets der kritiek doorstaan.
Werken en leren zijn in de kennis-
economie onlosmakelijk met elkaar
205 verbonden. Flexibiliteit is nu een
deugd op zich, voor zowel vaste als
tijdelijke werknemers. We moeten
ook 'in ons hoofd' flexibel worden.
Maar de werknemer die tot 'levens-
210 lang leren' is veroordeeld, is niet
onderhevig aan permanente ver-
wondering. Hij lijdt aan chronische
kennisstress.
(13) Uiteindelijk is er slechts één kink
215 in de kabel: we willen helemaal geen
hogere werkdruk. We willen niet
harder werken. Uit iedere arbeids-
enquête blijkt dat we juist minder
willen werken. Desnoods voor een
220 lager salaris. Zowel mannen als
vrouwen geven de voorkeur aan een
deeltijdbaan van tussen de 20 en 34
uur per week. Vrijwel alle werkne-
mers verkiezen baanzekerheid boven

225 een hoger inkomen, meer vrijheid of
een bijscholingstraject – zeker sinds
de crisis is uitgebroken. Ontslagen
vijftigers hebben geen behoefte aan
een leven lang leren als er toch geen
230 baan in het verschiet ligt. De helft
van het aantal kleine zelfstandigen
geeft er na drie jaar de brui aan.
(14) Natuurlijk, er zijn best werkne-
mers die van baan willen veranderen.
235 Dan zijn ze op zoek naar 'een nieuwe
uitdaging' of willen ze gewoon meer
geld verdienen. Een nieuwe baan
mag in de optiek van de werknemers
echter niet ten koste gaan van hun
240 baanzekerheid. 'Het gaat niet om
baanzekerheid, het gaat om werk-
zekerheid', haasten werkgevers zich
daarbij aan te tekenen. Werknemers
zouden zich volgens hen niet zo druk
245 moeten maken over hun contract, ze
moeten er gewoon voor zorgen dat
ze aantrekkelijk blijven voor werkge-
vers. Maar dat is een wereld van
verschil: baanzekerheid is een recht,
250 werkzekerheid een gunst.
(15) Voor eenieder met succes is dit
mensbeeld zo gek nog niet. Voor
zolang het duurt, mogen de succes-
vollen zich op de borst kloppen.
255 Succes is dan hun eigen keuze. Voor
veel lageropgeleiden, minderheden,
ouderen, jongeren, alleenstaande
moeders, arbeidsongeschikten en
werklozen is het flexibele mensbeeld
260 een ramp. Met werkzekerheid beta-
len ze hun rekeningen niet. En daar
mogen ze alleen zichzelf de schuld
van geven.
(16) Het grootste verlies wordt door
265 ons allemaal geleden. Nederlanders
zijn jaar in jaar uit, al zo'n drie decen-
nia achter elkaar, minder in staat van
'het goede leven' te genieten. Na-
tuurlijk maakt werk daar een belang-
270 rijk onderdeel van uit. Maar minder
vrije tijd en minder zekerheid beteke-

nen minder verwondering, minder zorg voor elkaar, minder vriendschap, minder saamhorigheid en

275 minder genieten. Dat is geen kwestie van 'eigen verantwoordelijkheid'. Het is het resultaat van politieke keuzes.

naar: Rutger Bregman

uit: de Volkskrant, 24 november 2012

Rutger Bregman (1988) is een Nederlands geschiedkundige en publicist.

Tekst 2

Te groot voor kennis

(1) Onlangs verscheen een nieuw boek van David Weinberger met de fraaie en alleszeggende titel: *Too Big to Know: Rethinking Knowledge Now*
5 *That the Facts Aren't the Facts, Experts Are Everywhere, and the Smartest Person in the Room is the Room*. In dit boek stelt Weinberger dat het bestaande kennisconcept
10 door het internet volstrekt achterhaald wordt. Al eerder publiceerde Weinberger over de manier waarop het internet onze wereld verandert en ons (on)vermogen daar adequaat op
15 te reageren. In 95 (!) stellingen beweerde hij dat het internet de markt voorgoed anders heeft gemaakt.

(2) Toen Francis Bacon¹⁾ zo'n vierhonderd jaar geleden beweerde dat
20 ware kennis van de wereld gebaseerd was op verifieerbare feiten, gooide hij het dominante denken volledig overhoop. Ware kennis was tot dat moment immers altijd van God
25 gegeven en was slechts bekend bij degenen die door hoofdletter Hem uitverkoren waren. Bacon verwees heel deze gedachte naar de fabeltjeskrant en veraardste c.q. democratische kennis: een ieder die
30 over voldoende feiten beschikte, kon tot ware kennis komen.

(3) Dit nu is precies wat Weinberger c.s. aanvechten. We staan opnieuw
35 op een keerpunt, beweren zij (vandaar het getal 95 in hun eerste publicatie, het verwijst natuurlijk naar Luther²⁾), en moeten leren inzien dat door het internet feiten niet langer
40 zijn wat ze lijken. Vandaar ook dat *Too Big to Know* begint met een variant van de beroemde uitspraak dat iedereen recht heeft op een eigen mening, maar dat de feiten gemeenschappelijk zijn. Die tijd zou voorbij
45 zijn. Net zoals middeleeuwen ervan overtuigd waren dat priesters wisten hoe de wereld in elkaar stak, zo geloofden wij tot voor kort dat we wat
50 feiten betreft op wetenschappers konden vertrouwen. We lazen hun boeken, hoorden hun verhalen en vormden op basis daarvan al dan niet een eigen mening. Zelden
55 echter twijfelden we aan hun feiten: de wetenschap was de kerk van de geest.

(4) Die tijd is voorbij en in zoverre zijn recente affaires als die rond
60 Stapel en Poldermans³⁾ ook veelzeggend. Want al gingen zij vanzelfsprekend te ver, ze illustreerden wel de tendens waar ook Weinberger op wijst: dat we ons dankzij internet

65 realiseren dat de door de vertegenwoordigers van de wetenschap vermelde feiten minder hard zijn dan ze lijken. Voor dat besef hoef je niet eens de deur meer uit. Pak een boek,
70 willekeurig, neem een passage en bekijk de daarin vermelde feiten. Ga naar internet, tik een paar van die feiten in en binnen afzienbare tijd blijkt dat het allemaal veel ingewikkelder is dan de persoon in kwestie stelt: tegenover zijn feiten staan zo veel tegenfeiten dat de uitkomst nauwelijks anders dan een vraagteken kan zijn. Om tot die conclusie
80 te komen hoef je ook geen specialist te zijn, ja zelfs niets anders te doen dan de gehanteerde begrippen intikken. Doe je dat, dan zie je de wereld bij elke muisklik verder verpulveren. 2+2 is zonder twijfel 4,
85 maar als je naar internet gaat en '2 plus 2 isn't 4' intikt, krijg je toch verrassend veel verwijzingen, niet alleen naar Orwells roman *1984*⁴⁾, maar ook

90 naar wiskundige wijsheden die althans ik maar zeer ten dele kan volgen.

(5) Aan het eind van zijn boek stelt Weinberger dat het mogelijk is dat we
95 dankzij het internet meer of minder weten over de wereld maar dat één ding zeker is: we weten meer over ons weten, we weten beter hoe betrekkelijk het is. Zonder het nu meteen met zijn radicale conclusies eens te zijn, vind ik dat een mooie en verstandige uitspraak.

(6) Dit laatste geldt ook zijn andere, veel saaier stelling dat we weten dat
105 de wereld wat kennis betreft op z'n kop staat, maar nog geen idee hebben wat de uitkomst hiervan zal zijn. De wereld is altijd te groot geweest voor onze kennis. Tegelijkertijd hebben we desondanks altijd geprobeerd
110 zowel die wereld als de kennis daarover in kaart te brengen. Vermoedelijk heeft Weinberger gelijk: het wordt tijd voor een andere strategie.

naar: Chris van der Heijden

uit: De Groene Amsterdammer, 2 februari 2012

Chris van der Heijden (1954) is een Nederlands historicus en publicist.

noot 1 Francis Bacon (1561-1626) was een Engels filosoof en wordt beschouwd als de 'vader' van de empirische methode: hij bepleitte als een van de eersten en bij voortduring het gebruik van wetenschappelijk onderzoek. Daarmee zette hij zich af van het in zijn tijd dominante rationalisme, dat de rede en het denken aanwijst als voornaamste kennisbron.

noot 2 Maarten Luther (1483-1546) formuleerde in 1517 95 stellingen waarmee hij misstanden binnen de rooms-katholieke kerk aan de kaak stelde. Hiermee stond hij aan het begin van de reformatie.

noot 3 Sociaal-psycholoog Stapel en medicus Poldermans zijn wetenschappers die gefraudeerd hebben: zij baseerden onderzoek op gefingeerde data.

noot 4 *1984* is een boek van de Britse schrijver George Orwell, grotendeels geschreven in 1948 en gepubliceerd in 1949. In dit boek wordt gedemonstreerd dat je mensen van alles kunt wijsmaken, zelfs dat 2 plus 2 vijf is.

Sylvie en Rafaël tonen de morele crisis aan¹⁾

(1) Nogmaals afspreken dat we niet door rood mogen rijden. Uiteindelijk komen de normen- en waarden-discussies in Nederland daarop neer.

5 We debatteren ons een ongeluk over wangedrag op sportvelden, agressie tegen hulpverleners en losgeslagen jongeren. Badend in ons morele gelijk, ontwijken we de spiegel.

10 (2) Het probleem is niet een gebrek aan waarden en normen, maar de gapende kloof tussen de waarden en normen. Ideaal en afspraak blijken in de praktijk geen partners. In het klein

15 is het nog te overzien: wie hecht aan rust in de trein zal de volumeknop niet helemaal opendraaien. In het groot smelt dat moreel besef echter als sneeuw voor de zon. We hechten

20 waarde aan een schoon milieu, maar laten daarvoor niet onze vakantie schieten. De norm is dat we vliegen naar onze zomerbestemming. Of neem de economische crisis. We

25 hechten waarde aan een gezond bankwezen, maar azen op hoge spaarrentes en goedkope leningen. En denk eens aan de ouderenzorg. We hechten waarde aan een mens-

30 waardige 'oude dag', maar de norm is dat ouderen naar een tehuis gestuurd worden zodra ze te lastig worden voor familie en vrienden.

(3) Politiek is dat explosief materiaal.

35 Normoverschrijdingen agenderen is veilig, normen zelf bekritisieren is gevaarlijk. Norman Lamb, de Britse minister voor Zorg en Ondersteuning, is daar inmiddels mee bekend. In *The*

40 *Daily Telegraph* waagde hij het deze week te spreken over een 'nalatige samenleving'. Volgens Lamb kunnen veel gepensioneerden best thuis

45 blijven wonen als mensen in hun omgeving bereid zijn wat klusjes te doen. Het feit dat families tegenwoordig versnipperd over het land wonen is volgens hem geen excuus. Mensen moeten maar eens omkijken naar de

50 ouderen in hun eigen straat. Eigenlijk pleit hij voor een verzorgingsstraat (met een r), terwijl de norm is dat de verzorgingsstaat zich over hulp-behoevende ouderen ontfermt.

55 (4) De eerste reactie op de site van *The Daily Telegraph* spreekt boekdelen. "Hij heeft gelijk, maar dat neemt niet weg dat hij op zijn donder krijgt." De discrepantie tussen norm

60 en waarde werd vervolgens in meer dan 700 reacties gevuld met mitsen, maren, bureaucratische beslommingen en politieke tegenwerpingen. Weinigen hebben zin om te handelen

65 naar de waarden die zij koesteren. Hun normen zijn geen afgeleiden van hun waarden.

(5) Nederland had de afgelopen weken andere zorgen aan het hoofd.

70 Huwelijksleed van Sylvie en Rafaël. Dat had volgens veel bezoekers van *nrc.nl* wel wat minder aandacht mogen krijgen. Zij hechten aan de waarde dat serieuze media gevrijwaard

75 zijn van roddel en achterklap. Wel frappant dat het artikel waarin de scheiding bekend werd gemaakt 106.574 kliks had. Veruit het best ge-

lezen bericht op 2 januari. Nummer 2
80 scoorde 29.138 kliks. Zo leer je je
bezoekers kennen: ze lezen massaal
het nieuws dat ze zeggen niet te wil-

len lezen. Vanuit hun moreel moeras,
gelegen tussen waarde en norm,
85 schelden ze op de media.

naar: Steven de Jong

bron: www.nrc.nl, 5 januari 2013

Steven de Jong (1981) is columnist voor nrc.nl.

noot 1 De namen in de titel verwijzen naar voetballer Rafaël van der Vaart en presentatrice Sylvie Meis; hun scheiding, officieel uitgesproken op 4 december 2013, werd al vanaf december 2012 uitvoerig besproken in diverse media.

Tekst 4

Mens, leer te sterven!

(1) Dat we ten dode zijn opgeschreven, is waarschijnlijk het meest pregnant verwoord door de filosoof Martin Heidegger¹). Hij schreef: "Zodra een
5 mens tot leven komt, is hij terstond
oud genoeg om te sterven." Ooit een
alledaagse realiteit, nu een ervaring
die naar de periferie van het mense-
lijke bewustzijn is verbannen.
10 Althans, in grote delen van wat wel
de ontwikkelde wereld wordt ge-
noemd. Voor een tiener in Syrië of
een zuigeling in Soedan staan
Heideggers woorden als een huis:
15 het nauwelijks ontkiemde leven wordt
in veel landen continu door de dood
op de hielen gezeten.

(2) Maar niet voor ons. Waar tot in de
negentiende eeuw de vorst zijn
20 macht effectueerde via de dood (het
schavot), oefent het gezag nu zijn
heerschappij uit door een gezond,
veilig en lang leven te prediken. Het
biologische voortbestaan is in het
25 centrum van de politieke besluit-
vorming komen te staan. Politiek is
gereduceerd tot biopolitiek, oftewel:

administratief beheer van de produc-
tieve diersoort mens. Daarmee heeft
30 men de dood, ooit een publiek
schouwspel ter lering en vermaak
van de meute, als machtsinstrument
uit handen gegeven en verbannen
naar het privédoem.

35 (3) Het schandaal van de dood is dus
gepacificeerd en gedomesticeerd.
Menigeen zal deze transformatie als
een teken van beschaving bestem-
pelen. En inderdaad, de beul op het
40 marktplein heeft plaatsgemaakt voor
meer huiselijke en virtuele vormen
van doodsvetier. Vandaag de dag is
het vooral de entertainmentindustrie
die het nakende einde de huiskamer
45 binnenbrengt en er een zap- en klik-
ervaring van maakt. Exemplarisch
hiervoor zijn al die varianten van
reality-tv die het menselijke verval en
de sterfelijkheid als onderwerp kie-
50 zen. Maar ook hier geldt dat de reële
dood, het afsterven zelf, goeddeels
buiten beeld wordt gehouden. Men
ziet ongeneeslijk zieke jongeren die
nog alles uit het leven halen (in het

55 BNN-programma *Over mijn lijk*), maar de sterfbedscène haalt de treurbuis niet.

(4) Het sterven is weggeduwd en het leven minus de dood is als hoogste waarde geproclameerd. In de hoop 60 zich de engel des doods van het lijf te houden, joggen en fitnessen de levenslustigen van vandaag erop los. Sinds het geloof in God is vervangen 65 door het geloof in de techniek, herleven de onsterfelijkheidsfantasieën als nooit tevoren. Een enkeling laat zich na de dood invriezen, anderen beperken zich tot preventief scree- 70 nen en bekeren zich massaal tot cholesterolverlagers en bètablokkers. En Vadertje Staat cheerleadert: "Leef lang en gezond: rook niet, drink matig en beweeg!"

75 (5) Het resultaat is ernaar. De natuurlijke dood op hoge leeftijd is van een voorrecht voor weinigen tot een burgerrecht van velen geworden. Maar hier doet de gezondheidsparadox zijn 80 intrede en genereert het systeem zijn eigen ongerijmdheden: meer gezondheidszorg leidt tot meer ziekte. Het uit de pan rijzen van de gezondheidskosten is uiteindelijk een schaarste- 85 probleem, veroorzaakt door een excessieve toename van (oud) leven en het achterblijven van de middelen om dat leven in stand te houden.

(6) Met de huidige crisis in de zorg 90 dringt het selectievraagstuk zich op. De discussie zal van kwantiteit van leven naar kwaliteit van leven verlegd

worden. Het debat over de dure medicatie voor de ziektes van Pompe 95 en van Fabry illustreert hoe onvermijdelijk dat is.

(7) Maar de werkelijke sleutel voor verlossing ligt in onze houding ten aanzien van de dood. Het sterven is 100 als een melaatse uit het alledaagse leven verbannen, terwijl het er onlosmakelijk mee verbonden is. Doodsvermijding als levensprincipe en het naakte overleven tegen elke prijs: het 105 zijn tegennatuurlijke en onhoudbare idealen. Het wordt tijd een levenshouding te bevorderen die ruimte geeft aan het individu om het lijden en de dood op zich te nemen 110 en als integraal onderdeel van zijn leven te beschouwen. Kortom, van biopolitiek die het leven tot elke prijs in stand houdt, naar een verlichte vorm van thanatopolitiek²⁾ die het 115 leven ontvankelijk maakt voor de dood.

(8) De zorgcrisis brengt het domein van de dood weer binnen het bereik van de politiek. Dat hoeft niet alleen 120 een kwestie van kille kosten-batenafwegingen te betekenen, maar zou tevens de aanzet kunnen zijn tot een maatschappelijk debat over zoiets als stervenskunst, een vergeten vorm 125 van levenskunst. "Zodra een mens tot leven komt, is hij terstond oud genoeg om te sterven." Laten we die tekst voortaan op onze rouw- én geboortekaartjes zetten.

naar: Hans Schnitzler

bron: www.devolkskrant.nl, 3 oktober 2012

Hans Schnitzler (1968) is publicist en filosoof.

noot 1 Martin Heidegger (1889-1976): een Duitse filosoof die veel geschreven heeft over de vrijheid van de mens.

noot 2 Thanatopolitiek: beleid dat niet gericht is op het zo lang mogelijk in leven houden van mensen, maar op aanvaarding van de dood. Deze vorm van beleid is vernoemd naar Thanatos, de Griekse god van de dood.

Oorlog en criminaliteit

(1) De wereld wordt geteisterd door geweld en geweld. Als het om politiek gemotiveerd geweld gaat, noemen we het oorlog. Als het om economisch gemotiveerd geweld gaat, noemen we het criminaliteit. Maarten van Rossem noemde elf jaar geleden de aanslagen van Al-Qaida op de VS criminaliteit. Daar zou je dus eigenlijk de *FBI*¹⁾ op af moeten sturen in plaats van het leger, dan was ons die hele ellendige 'War on Terror' bespaard gebleven. Nu sturen we onderzeeërs naar de Somalische wateren alsof daar een zeeoorlog woedt, maar het gaat daar om piraterij en dat zou je toch eerder een vorm van criminaliteit kunnen noemen. En de missie naar Kunduz heet een politiemissie, terwijl het daar uiteindelijk om oorlog gaat. Waarmee ik weer niet wil zeggen dat de politie er alleen maar is voor criminaliteit en de krijgsmacht er alleen is voor oorlog, maar zo zijn de taken in de meeste landen toch wel zo'n beetje verdeeld. (2) Het onderscheid tussen de twee soorten geweld wordt steeds vaker losgelaten. Vooral de terroristische aanslagen op de Amerikaanse *Twin Towers* en het Pentagon in 2001, hebben voor intellectuele verwarring gezorgd, want het terrorisme was een onbegrepen vijand. Terroristen hadden politieke doelstellingen, maar gedroegen zich als boeven en hun opsporing vergde veel inlichtingenwerk en forensisch researchewerk. (3) Niet zo scherp trekken die grens, is ook de boodschap van het *Human Development Report 2011*. Criminaliteit en oorlog gaan hand in

hand. In veel landen lossen ze elkaar gewoon af, zodat er voor de burger weinig valt te vieren als het met een van beide wat beter gaat. De tweedeling zorgt er misschien ook voor dat we aan 'oorlog' onevenredig veel aandacht schenken, maar er ook op willen bezuinigen zodra hij uit beeld raakt. Getalsmatig lijkt dat terecht, zo zou je uit het recente rapport *Global Burden of Armed Violence* kunnen concluderen. Elk jaar komen ruim vijfhonderdduizend mensen om het leven door geweld. Slechts een tiende daarvan (55.000) sterft op het slagveld of door terroristisch geweld. De grote meerderheid (396.000) wordt 'gewoon' vermoord. De rest (zo'n 75.000) legt het loodje door doodslag of bij het neerslaan van rellen.

(4) In landen als El Salvador, Guatemala en Honduras vallen nu, tijdens 'vrede', meer slachtoffers door moord en doodslag dan tijdens de jaren waarin er burgeroorlog woedde. Als je ook nog weet dat er tegenwoordig de helft minder aan oorlogen wordt gevoerd dan pakweg dertig jaar geleden, is het geen wonder, zou je zeggen, dat veel mensen voor hun 'veiligheid' nu liever blauw op straat willen dan tanks en vliegtuigen. Hier wordt de logica echter gevaarlijk. Er is overstelpend bewijs dat oorlog en criminaliteit verweven zijn, en wel zo dat het loont om nooit oorlogsland te worden, teneinde criminaliteit te vermijden.

(5) Wie in vrede investeert, krijgt welvaart en veiligheid op straat er gratis bij. Sowieso kennen fragiele

85 staten veel meer criminaliteit dan
goedbestuurde staten. In bijna alle
fragiele staten kwam volgens het
Human Development Report 2011
ook zwaar burgeroorlogsgeweld voor.
90 Twee derde van alle 500.000 doden
valt in maar 58 landen, een kwart in
zelfs maar veertien landen. De
misdaad krijgt er de kans om via
corruptie, infiltratie of zelfs overname
95 van de officiële machtsposities aan
de touwtjes te trekken.
(6) Eenmaal in de greep van fragiliteit
en misdaad zitten landen gevangen
in een fatale kringloop. Een halve
100 eeuw geleden was de helft van de
burgeroorlogen die wereldwijd uit-

braken 'nieuw', nu zijn negen van de
tien oorlogen aflevering zoveel uit
een haast niet te stoppen reeks. De
105 cijfers bewijzen onverbiddelijk dat
deze staten minder buitenlandse
investerings en ontwikkelingshulp
aantrekken, na burgeroorlogen tot
tweintig jaar terugvallen in economi-
110 sche ontwikkeling, veel slechter
scoren in het realiseren van de
millenniumdoelstellingen²⁾, zakken op
mensenrechtenlijstjes en economisch
niet meer aantrekkelijk zijn voor ons.
115 Kortom, steeds meer falen. De les is:
veiligheid exporteren is verstandig,
goed tegen *elk* geweld en we worden
er zelf niet slechter van.

naar: Ko Colijn

uit: Vrij Nederland, 15 september 2012

*Ko Colijn (1951) is bijzonder hoogleraar Internationale betrekkingen aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam en directeur van het Nederlands Instituut
voor Internationale Betrekkingen Clingendael.*

noot 1 *FBI (Federal Bureau of Investigation) is een Amerikaans onderzoeksbureau dat zich
bezighoudt met het opsporen en bestrijden van allerlei vormen van criminaliteit.*

noot 2 *De millenniumdoelstellingen, vervat in de zogeheten *United Nations Millennium
Declaration*, richten zich op het uitbannen van wereldwijde armoede. De
regeringsleiders van 189 landen hebben aangegeven deze doelstellingen
te willen realiseren voor 2015. Met regelmaat wordt over de vorderingen
gepubliceerd.*

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt
te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de
opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de
oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.
Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en
inhoud van dit examen.*